

---

*О.В.Жуленков,
аспірант відділу філософських проблем
природознавства та екології Інституту
філософії імені Г.С.Сковороди НАН України*

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ СУЧАСНОГО МЕТОДОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ПРО ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПІДХІД

Інтегральний підхід до набуття досвіду (інтегральна культура людської діяльності) полягає в тому, що він об'єднує різні способи набуття досвіду і спрямований на максимальний синтез, взаємодію та взаємопроникнення всіх сфер людського життя. Термін «інтегральний підхід до набуття досвіду» застосовують в аналізі тенденції останнього століття – посилення взаємозв'язків між різними сферами людського життя, які раніше вважалися відокремленими, для об'єднання цих сфер. Така тенденція до інтеграції проявила себе в науці як збільшення кількості міждисциплінарних, мультидисциплінарних та трансдисциплінарних досліджень. Другим проявом цього інтегрального тренду є процес взаємопроникнення науки, мистецтва та містицизму. Інтегральний підхід, в нашому розумінні, є складним емерджентним утворенням, яке об'єднує два вищеперелічені (а також багато інших) феномени.

Інтегральна культура поступово проникає в свідомість сучасної планетарної цивілізації, змінюючи усі аспекти людської життєдіяльності. Наука, мистецтво, мораль, філософія, містицизм, бізнес, політика поступаються своєю автономією та вступають у тісну співпрацю, в процесі якої вони взаємодоповнюють та взаємозбагачують одне одного. Ця тенденція спричинила виникнення таких організацій, як Інтернаціональний центр трансдисциплінарних досліджень (або CIRET, заснований 1987 р.), Планетарний колегіум (заснований 1994 р.) та Інтегральний інститут (заснований 1998 р.). Усі ці організації, кожна у свій спосіб, ставлять собі за мету вихід за межі монодисциплінарності та сцієнтизму, подолання роздрібненості сучасної культури людської діяльності. Наприклад, у п'ятій статті Хартії трансдисциплінарності, яку було прийнято на організованому CIRET міжнародному конгресі, зазначається: «Трансдисциплінарне бачення є рішуче відкритим, оскільки воно виходить за

межі точних наук та вимагає їх діалогу і примирення з гуманітарними і соціальними науками, а також з літературою, мистецтвом, поезією та духовним досвідом» [1, 77]. Становлення інтегрального підходу до різних способів набуття досвіду відбувається паралельно з посиленням економічних, політичних, інформаційних зв'язків між різними етнічними культурами, паралельно з процесом формування планетарної цивілізації. Постає нова парадигма людського світогляду, яка є інтегрально-аперспективною, транскультурною, транснаціональною, трансрелігійною та постпостмодерною [2]. Поступове становлення інтегрального підходу вносить зміни, часом навіть радикальні, в усі сфери людського існування. Саме це зумовлює важливість не лише аналізу окремих проявів інтегральної культури, а й її вивчення як цілісного феномену.

Ми спочатку докладно експлікуємо термін «інтегральний підхід до набуття досвіду», після чого розглянемо два історичні витoki сучасного дискурсу про інтегральний підхід, а потім дійдемо висновків.

Перше завдання, яке є важливим для цієї статті, – зробити експлікацію концепції «інтегральний підхід до набуття досвіду». Почнемо з того, що розкриємо зв'язок терміна «досвід» з усіма сферами людського життя, людської діяльності. У цій статті поняття «досвід» ми розглядаємо у максимально широкій інтерпретації. Воно охоплює досвід розуміння математичної теореми, особистий практичний досвід провадження бізнесу, здобуте внаслідок численних експериментів досвідне знання наукової спільноти, досвід містичного переживання єдності з усім суцям, досвід певної інтерпретації літературного твору та ін. Таке розуміння досвіду базується на концепції пізнання Кена Уїлбера, згідно з якою «існують безпосередні дані, безпосередній досвід у сферах реалій, які досягаються чуттєво, які досягаються розумом та які досягаються шляхом трансцендентального споглядання» [3, 76]. Завдяки наведеній інтерпретації терміна «досвід» може йтися про інтеграцію не лише теоретичного знання наукової спільноти, а й особистого практичного досвіду політиків та підприємців, трансцендентального досвіду містиків, естетичного досвіду митців та ін. Це робить концепцію інтегрального підходу до набуття досвіду достатньо всеохоплюючою, щоб відобразити сьгоднішню тенденцію до об'єднання всіх сфер людського життя.

Інтегральний підхід до набуття досвіду – не єдина концепція,

яка дає змогу визначати тренд синтезу різних сфер людської діяльності. Її альтернативою є концепція «трансдисциплінарність-3», викладена у статті Ентоні Джаджа за 1994 р. [4]. Оскільки концепція інтегрального підходу має ширше застосування та є набагато відомішою, ніж концепція «трансдисциплінарність-3», то для аналізу тенденції синтезу та взаємодоповнення різних галузей людської діяльності ми будемо застосовувати термін «інтегральний підхід до набуття досвіду».

В концепції інтегрального підходу тенденція до синтезу різних сфер людського життя є глибоко зануреною в історичний контекст. Наше бачення цього контексту базується на картині людського розвитку, яку Кен Уїлбер виклав у своїй монографії «Інтегральна психологія» у розділі «Що таке сучасність?» [5]. В епоху до-модерну (наприклад, середньовіччя) всі сфери людської діяльності перебували в синкретичній єдності: мистецтво, наука та мораль були під владою Церкви. Така відсутність диференціації породжувала у феодальному суспільстві багато обмежень: будь-які інтерпретації експериментальних даних мали узгоджуватися із загальноприйнятою мораллю, а філософські роздуми – зі священними текстами. Революція у свідомості людства, з якої розпочалася доба Просвітництва, пододала обмеження середньовічного суспільства шляхом диференціації різних сфер людського життя. Відбувалося розмежування, відокремлення різних сфер діяльності. Цей процес дав можливість виникнути ліберальній демократії, ідеалам рівності, свободи та справедливості, скасуванню рабства, руху за рівні права жінок і т. д. Але часто автономізація різних сфер людського життя призводила і до дисоціації, до втрати зв'язків між наукою, духовним досвідом, філософією, мистецтвом, мораллю. Така роздрібненість спричинилася до того, що наука агресивно розширювалася коштом інших сфер, вторгалася у мистецтво і мораль, підпорядковувала їх собі. Процес розмежування різних сфер людської діяльності, який викликав появу великої кількості прогресивних речей, породив також явища сцієнтизму та редукціонізму. Як писав Кен Уїлбер, «на нас насувалося величезне страхіття наукового матеріалізму (Уайтхед), страхіття одномірної людини (Маркузе), знеособленого всесвіту (Мамфорд), наукової колонізації мистецтва та моралі (Хабермас), втрати чарівності світу (Вебер) – страхіття, яке я назвав «флатландією»» [5, 103]. Така дисоціація різних сфер людського

життя породила потребу в їх інтеграції, в пошуку (або конструюванні) такої культури людської діяльності, яка здатна їх об'єднати у цілісність вищого порядку. Образно кажучи, процес диференціації культури людської діяльності можна порівняти з феноменом поділу клітини, а процес інтеграції – з феноменом еволюційного виникнення багатоклітинного організму. Інтегральний підхід до набуття досвіду не означає повернення до синкретичної свідомості середньовічної доби, він потребує синтезу вже диференційованих сфер людської діяльності в культуру вищого порядку.

Ми щойно розкрили значення терміна «досвід», коротко розглянули альтернативні інтегральному підходу концепції, пояснили наше бачення історичних передумов виникнення інтегральної культури людської діяльності. Цього, на нашу думку, достатньо для експлікації концепції «інтегральний підхід до набуття досвіду». Тепер можемо перейти до історичних витоків сучасного дискурсу про інтегральний підхід. Першим аспектом інтегральної культури, який ми розглянемо, буде синтез знань різних наукових дисциплін у цілісну картину світу. Як зазначає лідер CIRET Басараб Нікулеску, перші університети, засновані у сімнадцятому сторіччі, мали сім дисциплін, до 1950-го року кількість дисциплін у науці збільшилася до 54-х, а в 2000 році вона вже становила понад 8 000. Внаслідок цього після 1950 року ідея міждисциплінарності стала дуже актуальною, бо виражала нагальну потребу в об'єднанні та інтеграції знань [1, 77].

На сьогоднішній день під міждисциплінарністю здебільшого розуміють ситуацію перенесення знань з однієї дисциплінарної галузі в іншу, взаємопроникнення та взаємозбагачення різних дисциплін [7, 23]. У 1970 р. Жан Піаже запропонував термін «трансдисциплінарність», будучи впевненим, що після етапу міждисциплінарних досліджень процес інтеграції дисциплін має перейти на вищу, трансдисциплінарну, стадію свого розвитку. Пізніше цю ідею розвивали Еріх Янч, Андре Лічнерович та багато інших дослідників [6, 142]. Трансдисциплінарність, на відміну від міждисциплінарності, означає ситуацію виникнення систем (наукових підходів), які існують над межами дисциплінарного поділу та є відносно автономними від тих дисциплін, які породили їх (наприклад, біохімія) [7, 23].

Концепція інтегрального підходу, відповідно до нашого розуміння, передбачає вищий рівень синтезу знань, ніж наведене визначення трансдисциплінарності. Інтегральний підхід означає констру-

ювання спільної для різних наукових підходів (дисциплінарних та тих, які розміщуються на стику різних дисциплін) теорії, метатеорії або методологічної рамки, яка здатна об'єднати їх усіх в одну цілісну систему. Таке об'єднання передбачає ранжування всіх цих підходів, обмеження сфери застосування кожного з них, їх упорядкування, взаємоузгодження та взаємодоповнення в рамках однієї системи наукового знання. Як приклад такої методологічної рамки можна навести «Періодичну таблицю гуманітарних наук», яку Герхард Медікус пропонує у статті «Картографуючи трансдисциплінарність у гуманітарних науках» [8, 97]. Інші приклади інтегрального підходу до наукового знання – це творчість Кена Уілбера, Едгара Морена та Ервіна Ласло. Ми розглянемо вищезазначені роботи у нашій наступній статті про інтегральний підхід, оскільки, на нашу думку, творчість цих авторів варто пов'язувати з сучасним дискурсом про інтегральний підхід, а не з його витоками. З проведеного аналізу історії дисциплінарного поділу наук висновуємо, що феномен інтеграції різних наукових дисциплін є багатостадійним процесом, найвищим етапом якого є інтегральний підхід до наукового знання.

На сьогоднішній день, як зазначає Басараб Ніколеску, немає одного загальновизнаного визначення для таких термінів, як «трансдисциплінарність», «мультидисциплінарність», «міждисциплінарність» [6. 142]. Вирішити цю проблему допомагає концепція інтегрального підходу: ми можемо ранжувати різні проекти синтезу наукового знання за критерієм їх інтегральності. Цілком можливо, що така практика викличе появу в майбутньому певної загальновизнаної «шкали інтегральності», яка дозволить вимірювати ступінь інтегрованості наукового знання в різні історичні періоди.

Окрім міждисциплінарності та трансдисциплінарності, ще одним із важливих витоків сучасного дискурсу про інтегральний підхід у науці є принцип доповнюваності, запропонований Нільсом Бором у 1927 році [11, 691–692]. Він полягає в тому, що для повного опису квантово-механічних об'єктів потрібно два взаємовиключних (додаткових) класи понять, кожен із яких є застосовним у певних умовах, а їх сукупність є необхідною для відтворення цілісності цих об'єктів. Бор убачав можливість застосування цього принципу не тільки у фізиці, а й у багатьох інших дисциплінах: у психології, біології, гуманітарних науках. Дух принципу доповнюваності є близько спорідненим із духом інтегрального підходу, який

розглядає взаємовиключні підходи як «часткові істини», котрі мають бути інтегрованими у ціліснішу наукову картину світу. Певною мірою можна стверджувати, що один із провідних теоретиків інтегрального підходу, Кен Уілбер, застосував принцип доповнюваності (разом із концепцією холархії, ліній розвитку, станів та типів) для побудови моделі AQAL – методологічної рамки, яка використовується для об'єднання різних підходів до наукового пізнання.

Окремо треба зазначити про такий важливий корінь сучасного дискурсу про інтегральний підхід до наукового знання, як комплекс наук про складність. У рамках цього комплексу було розроблено потужний математичний інструментарій, який набрав широкого міждисциплінарного застосування. Деякі теоретики системного підходу (наприклад, Еріх Янч [12]) застосовували математичні інструменти та метафори системного підходу для того, щоб об'єднати всі відомості про еволюцію фізичних, хімічних, біологічних та соціальних систем в одну цілісну картину еволюції Всесвіту. Дискурс навколо побудови таких моделей глобальної еволюції, або картин мегаісторії [13], можна вважати одним із історичних коренів сучасного дискурсу про інтегральний підхід.

Ми розглянули один із аспектів процесу постання інтегральної культури людської діяльності – тенденцію до об'єднання, синтезу та взаємодоповнення різних наукових підходів та дисциплін. Тепер можемо перейти до наступного витoku сучасного дискурсу про інтегральний підхід – до дискурсу про інтеграцію науки, мистецтва та містицизму. У своїй роботі «Становлення неоінтегративних світоглядів: у напрямі раціональної духовності для планетарної цивілізації, яка виникає?» [2] Роланд Бенедіктер та Малтус Молтц описують дві хвилі становлення інтегральної культури людської діяльності. До першої хвилі вони залічують таких мислителів, як Володимир Соловйов (1853–1900), Рудольф Штайнер (1861–1925), Ауробіндо Гхош (1872–1950), Макс Шелер (1874–1928), Жак Марітен (1882–1973), Пітірим Сорокін (1889–1968), Фан Дунмей (1899–1977), Жан Гебсер (1905–73) і Герберт Вітценманн (1906–88). Автори зазначають, що «всі вищезгадані мислителі прагнули не тільки пропагувати відродження духовності, що часом хибно вважається єдиною метою їхніх робіт; вони також мали й більш амбіційну мету: вони хотіли стати провісниками експліцитно інтегрального «парадигмального підходу» і світогляду в рамках сучасної для

них епохи, підходу, який, на їхню думку, обов'язково мав включати... прогресивну форму цілісності, трансценденції або «метапсихологічного досвіду»...» [2, 50]. Але, як далі стверджують Бенедіктер та Молц, усі мислителі першої хвилі становлення неоінтегративних світоглядів були попередниками філософії постмодернізму, тому не змогли за допомогою саморефлексії деконструювати раціонально невиправдані або занадто умоглядні положення власних творів. Саме це й зумовило необхідність переродження інтегральної культури, появи другої хвилі неоінтегративних світоглядів.

Ці хвилі – першу та другу – розділяє спадщина філософії постмодернізму. Тут важливо зазначити, що у своїх пізніх працях Ліотар, Дерріда та Фуко, послідовно розвиваючи метод деконструкції, в останні роки свого життя дійшли уявлення про «творчу порожнечу», яке є вражаюче схожим на уявлення про «порожнечу» в буддійській та індуїстській релігійній традиції. Тобто їм вдалося, певною мірою, інтегрувати науковий світогляд та високі прозоріння давніх релігійних традицій; їх синтез є надзвичайно цінним для інтегральної культури саме тому, що в цьому випадку висока духовність була не привнесена в науку із-зовні, а виникла внаслідок розвитку самого філософсько-наукового підходу. Подібний феномен «органічного виростання» духовності з науки, на нашу думку, неодноразово виникав і в процесі формування квантової механіки. Слушним прикладом є творчість Ервіна Шредингера, починаючи з його мисленнєвого експерименту, об'єктом якого був «мертвий/живий кіт» (тут можна проводити аналогії із недуальним мисленням у буддійській релігійній традиції), та закінчуючи його пізньою філософською спадщиною, яку він сам пов'язує з індуїстськими релігійними текстами [12]. Але, як зазначають Бенедіктер та Молц щодо філософії постмодернізму (і це є, на нашу думку, слушним щодо квантової механіки), усі спроби вищеназваних мислителів створити практики, які приводять до пережитого ними безпосереднього духовного досвіду, завершилися невдачею. Ця невдача, а також породжена філософією постмодернізму необхідність радикального реформування інтегральної культури, спричинили появу нового покоління неоінтегративних світоглядів.

До провідних мислителів другої хвилі неоінтегративних світоглядів Бенедіктер та Молц (наголошуючи на досить умовному характері даного переліку) залічують Прабхата Ранджара Санкара

(1921–1990), Енріке Дассела (нар. 1934), Басараба Ніколеску (нар. 1942), Йоханнеса Хайнрікса (нар. 1942), Роя Бхаскара (нар. 1944) та Кена Уїлбера (нар. 1949) [2, 61]. Докладніше розглянемо творчість цих мислителів у наших подальших роботах, які будуть присвячені сучасному дискурсу про інтегральний підхід.

Зауважимо, що перелік спроб інтегрувати науку та релігію є значно ширшим за той, який пропонують Бенедіктер та Молц (і більшість з цих спроб була набагато менш вдалою). Пол Девіс у своїй знаменитій книжці «Техногнозис: міф, магія та містицизм у інформаційну епоху» проаналізував найбільш яскраві випадки виникнення і поширення містичних (магічних та міфічних) уявлень у сучасній культурі та їх зв'язок з появою нових технологій [13]. Висновки Девіса вражають. Незважаючи на те, що сучасна високотехнологічна цивілізація досить різко протиставляла себе домодерним релігійним світоглядам, протягом, як мінімум, останнього століття її технологічний та культурний розвиток неминуче породжував нові (але дуже схожі на давньоалександрійські) міфи та містичні уявлення, які глибоко проникали в свідомість цієї цивілізації. Це дослідження доводить, що тенденція до синтезу науки та містицизму, духовності, релігійної мудрості насправді існує та є надзвичайно потужною. Хоча більшість із таких спроб, які демонструє Пол Девіс, є досить інфантильними, існують також, як доводять Бенедіктер та Молц [2, 62], успішні проекти вищезазначеного синтезу, які радикально відрізняються від фундаменталістських, окультних, або нью-ейджерських, ідей «відродження духовності».

Ми дослідили два корені дискурсу про інтегральний підхід: інтеграцію наукових дисциплін та процес синтезу сфер науки, мистецтва і духовності. Цей перелік є далеко не вичерпним, інші історичні джерела цього дискурсу ми проаналізуємо у подальших своїх працях. Тепер розглянемо три висновки, яких дійшли внаслідок дослідження витоків сучасного дискурсу про інтегральний підхід. По-перше, інтегральний підхід до набуття досвіду (або інтегральна культура людської діяльності) об'єднує різні способи набуття досвіду і спрямований на максимальний синтез, взаємодію та взаємодоповнення усіх сфер людського життя. По-друге, інтегральна культура поступово проникає в свідомість сучасної планетарної цивілізації та змінює всі сфери людського існування. По-третє, концепція інтегрального підходу до набуття досвіду, сформульована

у цій статті, здатна не лише відобразити сьогоднішню тенденцію до синтезу всіх сфер людського життя, а ще й експлікувати історичний контекст цієї тенденції, продемонструвати її роль у процесі еволюції культури людської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Volckmann Russ.* Transdisciplinarity: Basarab Nicolescu Talks with Russ Volckmann // *Integral Review*. – 2007. – 4. – P. 73–90.
2. *Hartwig M., Morgan J.* (eds.). *Critical realism and spirituality*. – Routledge, Taylor & Francis Group, 2011. – P. 29–74.
3. *Кен Уилбер.* Око духа: Интегральное видение для слегка свихнувшегося мира. – М. : ООО «Издательство АСТ» и др., 2002. – 476 с.
4. *Anthony Judge.* (1994) ‘Transdisciplinarity-3 as the Emergence of Patterned Experience: Transcending duality as the conceptual equivalent of learning to walk. Retrieved from <http://www.laetusinpraesens.org/docs/tranpat1.php>.
5. Интегральная психология: Сознание, Дух, Психология, Терапия. – М. : ООО «Издательство АСТ» и др., 2004. – 412 с.
6. *Nicolescu, B.* (2006). Transdisciplinarity – past, present and future. In B. Haverkott and C. Reijntjes (Eds.), *Moving Worldviews Conference Proceedings* (Pp.142–165). Leusden, the Netherlands: ETC/Compas. Retrieved from http://basarab-nicolescu.fr/Docs_articles/Worldviews2006.htm
7. *Киященко Л.П.* Философия трансдисциплинарности / Л.П. Киященко, В.И. Моисеев; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М. : ИФРАН, 2009. – 208 с.
8. *Medicus Gerhard.* 2005: Mapping Transdisciplinarity in Human Sciences. // J.W. Lee (Ed.): *Focus on Gender Identity*, Pp.95–114. – New York : Nova Science Publishers, Inc.
9. Новая философская энциклопедия. – 2-е изд., испр. и допол. – М. : Мысль, 2010. – Т. 1. – 744 с.
10. *Jantsch E.* *The Self-Organizing Universe*, Pergamon, 1980.
11. *Christian David.* *Maps of Time: An Introduction to Big History*. Berkeley: University of California Press, 2004.
12. *Шредингер Э.* Мой взгляд на мир. – Изд. 2-е. – М. : Либроком, 2009. – 145 с.
13. *Дэвис Эрик.* Техногнозис: миф, магия и мистицизм в информационную эпоху. – Екатеринбург: Ультра. Культура, 2008. – 480 с.

Жуленков О.В. Историчні витoki сучасного методологічного дискурсу про інтегральний підхід.

Тенденція до інтеграції різних сфер людського буття – науки, бізнесу, політики, релігії, філософії, мистецтва, етики – є потужною силою, яка радикально змінює сучасне планетарне суспільство. Наука, мистецтво, мораль, філософія, містицизм, бізнес, політика – всі сфери людського життя поступаються своєю автономією та вступають у тісну співпрацю, в процесі якої вони взаємодоповнюють та взаємозбагачують одна одну. Саме тому дослідження інтегрального підходу (як підходу до синтезу та взаємодоповнення різних способів набуття досвіду) у всіх його проявах є надзвичайно актуальною проблемою.

Ключові слова: інтегральний підхід, трансдисциплінарність, мистецтво, релігія, бізнес, наука.

Жуленков А.В. Исторические истоки современного методологического дискурса об интегральном подходе.

Тенденция интеграции различных сфер человеческого бытия – науки, бизнеса, политики, религии, философии, искусства, этики – является мощной силой, которая радикально изменяет современное планетарное общество. Наука, искусство, мораль, философия, мистицизм, бизнес, политика – все сферы человеческой жизни отказываются от автономии и вступают в тесное сотрудничество, в процессе которой они взаимодополняют и взаимобогащают друг друга. Именно поэтому исследование интегрального подхода (как подхода к синтезу и взаимодополнению различных способов приобретения опыта) во всех его проявлениях – это чрезвычайно актуальная проблема.

Ключевые слова: интегральный подход, трансдисциплинарность, искусство, религия, бизнес, наука.

Zhulenkov O. The historical sources of modern methodological discourse on the integral approach.

Trend of integration of different spheres of human life – science, business, politics, religion, philosophy, arts, and ethics – is a powerful force, which makes radical influence on contemporary global society. Science, art, morality, philosophy, mysticism, business, politics - all spheres of human life transcend their autonomy and engage in close cooperation, in which they complement and enrich each other. For this reason exploration of the integral approach (as approach to synthesizing and complementing different ways of gaining experience) is very important issue of the day.

Key words: integral approach, transdisciplinarity, arts, religion, business, science.